

Hikmet Yurdu, Yıl: 12, C: 12, Sayı: 24, Temmuz – Aralık, 2019/2, ss. 255 - 261

Kitap Tanıtımı: Seddü'z-Zerâi Fî Şerâti'l-İslâmiyye

Book Lounches: Seddüz-Zerâi Fi Şer'ati'l-İslâmiye

Yl. Öğr. Muhammed Ayazgök

Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

m.ayazgok@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1274-095X

ATIF: Ayazgök, Muhammed, "Kitap Tanıtımı: Seddü'z-Zerâi Fî Şerâti'l-İslâmiyye", YIL: 12, CİLT:24, SAYI, ss. 255 - 261

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26 Mart/March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Mart/March 2019

Yayın Tarihi / Published: 01 Temmuz/July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Aralık /July-December

**YIL/ Year :12 Cilt / Volume: 12 Sayı / Issue: 24 Sez / Pub Date: Tem-
muz-Aralık, 2019/2 Sayfa / Pages: 255 - 261**

İntihal / Plagiarism: Bu makale, TURNİTİN intihal programıyla tarandıktan sonra, iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Kitabın Adı	: <i>Seddü'z-Zerâi Fî Şerâti'l-İslâmiyye</i> - سد الذرائع في الشريعة الإسلامية
Yazar	: Muhammed Hişâm el-Bürhânî
Yayın	: Dâru'l-Fikr
Basım Yeri	: Dimeşk
Basım Yılı	: 1995
Sayfa Sayısı	: 880

İslâm hukuku, adalet ekseninde insanın yararını sağlamayı ve zararını gidermeyi gâye edinmektedir. Bu gâyenin kusursuz bir şekilde gerçekleşmesi, zararlı sonuçlar doğurabilecek bazı yolların yasaklanmasını gerekli kılmaktadır. Zira genel olarak mubah ve serbest olan davranışların bazı durumlarda zarara yol açması söz konusu olabilir. Bu durumda bu tür davranışların yasaklanması gerekir. İşte bu doğrultuda bu engellemeyi sağlayacak bir yöntemin işlevselliği önem arz eder. Bu öneme binaen İslâm hukukunda bir hüküm istinbat kaynağı olan sedd-i zerâi ele alınmıştır.

Kötülüğe götüren yolların/vesilelerin kapatılması/engellenmesi' diye ifade edilen sedd-i zerâi, Mâlikî ve Hanbelî ekollerinde bağımsız bir hüküm istinbat kaynağı olarak kabul edilmiştir. Hanefî ve Şâfiî mezhepleri ise her ne kadar metodolojilerinde yer vermeselerde uygulamada söz konusu delilden yararlanmışlardır. İşte tanıtımını yapmakta olduğumuz Bürhânî'nin "*Seddü'z-Zerâi fî Şerâti'l-İslâmiyye*" adlı kitabı, İslâm hukuk metodolojisinde fer'î deliller arasında zikredilen sedd-i zerâi delilini bütün yönleriyle ele almasıyla öne çıkmaktadır. Giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşan kitabın, sedd-i zerâi delilini etraflıca ele almasıyla ilmi anlamda bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Giriş kısmında "ictihâd" kavramı ele alınıp, asli deliller nas ile istidlâl ve rey ile istidlâl bağlamında değerlendirilmektedir. Sedd-i zerâinin de içinde bulunduğu fer'î delillerin kısaca incelendiği bu kısım, "istislâh" kavramının açıklanmasıyla son bulmaktadır. Yazar, istislah başlığı altında maslahat kavramını açıklarken, Gazzâlî'nin maslahat kavramıyla ilgili yapmış olduğu açıklamaya değinmektedir. ¹Kanun Koyucunun dikkate

¹Gazzâlî maslahat ve mefsedet kavramları ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "maslahat kök itibarıyla yararın gerçekleştirilmesi veya zararın giderilmesinden ibarettir. Ancak fıkıh usûlünde maslahat kavramı ile kastettiğimiz bu değildir. Zira yararın sağlanması ve zararın savılması, ahlak ilminin amaçlarıdır. Fıkıh usûlü ilminde maslahattan kavramından kasdımız: Şeriatın temel maksatlarının korunmasıdır. Ko-

alıp almaması açısından maslahatı; muteber, mülga vemürsel olmak üzere üçe ayıran yazar, her üç maslahat çeşidine ait örnekleri serdederek bu kısmı bitirmektedir. (s. 20-44)

Yazar, Kitabın I. bölümünü iki alt başlık altında dizayn ederek, her alt başlığı da kendi içinde farklı kısımlandırmalara tabi tutmaktadır. Bu bağlamda birinci alt başlığın ilk kısmında sedd-i zerâi kavramının sözlük anlamlarına temas edilmektedir. Zerîanın, kök anlam itibariyle “genişleme, uzama ve ileri doğru hareket etme” anlamında olduğu ifade edildikten sonra, sözlükte sebep, vesile, derie ve halka anlamında kullanıldığı da belirtilmektedir. Yazar zerîanın sözlük anlamlarını değerlendirdikten sonra, sedd-i zerâiyi şu şekilde tanımlamaktadır: “*sedd-i zerâi, ister övülen, ister yerilen, ister iyi ister kötü, ister faydalı ister zararlı olsun vesile ve yolların hedeflenen neticelere yol açmamak için kapatılmasıdır.*”²(s. 52-60)

Yazar, zerîayı bir terim olarak, genel ve özel anlam açısından kategorize etmektedir. Bir terim olarak genel anlamda zerîa: “vesilenin hükmüne veya sonucuna bakılmaksızın, bir şeyin bir sonuca vasıta olması” şeklinde tanımlanmaktadır. Burada zerâi ile hedeflenen şeyin, mubah veya yasak bir fiil olup olmaması söz konusu değildir. Sözlük anlamıyla da örtüşen bu zerîa, kapatılan veya önü açılan davranışları ifade etmede kullanılan vesileler anlamındadır. Bu yönüyle zerîa, yasak olan bir sonuca götüren vesilenin engellenmesi olan sedd-i zerâi ve mubah olan bir sonuca götüreceği olan vesilenin desteklenmesi olan feth-i zerâi olarak ikiye ayrılmıştır. Yazar, Karâfi'nin “*zerîa, iyi olsun kötü olsun her vesile demettir. Vesile haramsa hüküm de haramdır, vesile vacipse hüküm de vaciptir*”³ ve İbn Kayyim'in “*zerîa, meşrû olsun ya da olmasın bir şeye ulaştırır vesile ve yoldur. Vesilenin hükmü sonucuna göre belli olur.*”⁴ ifadelerinden hareketle zerîayı genel anlamda tanımladıklarını ifade etmektedir. (s. 68-73)

Zerîayı özel anlam açısından hukukçuların terim anlamıyla bir tutan yazar, İslâm hukukçularının bu çeşit zerîanın delil olması hususunda ihtilaf ettiğini ifade eder. O, Bâcî'nin, “*zerîa, görünüşte mübah olmakla birlikte, dînen yasaklanan fiile götüren nesnedir*”⁵,

runması gereken temel maksatlar da dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunmasıdır. Bu beş esası korumayı barındıran her şey maslahattır. Gazâlî'ye göre mefsedet ise, İslâm hukukunun beş temel esasının yok olmasına sebep olan her şeydir. Ayrıca Ona göre, mefsedetın giderilmesi de aynı zamanda maslahat olmaktadır. Bk. Gazâlî, Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'il-Usûl*, Thk. , Muhammed Süleyman, 2. Baskı, (Dımeşk: Dâr-u Risâleti'l-Alemiyye, 2012), 1: 416-417.

² (tanım için bk. s. 57). سد ذرائع، سد الطرق، و الوسائل، حتى لا تؤدي إلى آثارها المقصودة، سواء أكانت محمودة، أم مذمومة، صالحة، أم فاسدة، ضارة، أم نافعة.

³ Karâfi, Şihabbüddîn Ebû Abbas Ahmed b. İdris, *el-Furûk*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâletü'n-Nâşirûn, 2011), II: 62.

⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkîn an rabbi'l-âlemin*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2011), 3: 105.

⁵ Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî, *İhkâmü'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, (Beyrut: Dârul-Garbil-İslâmî, 1995), 2: 695.

Kurtubî'nin "zerâa, "aslında yasak olmayan, fakat eyleme dönüştürülmesi durumunda dînen yasak olan bir başka fiile sebep olan şeydir. "⁶ Ve Şâtıbî'nin "zerâyı, hadd-i zatında yarar olan bir şeyi, zarar olan bir şeye vesile edinmektir"⁷ şeklindeki tanımlarından hareketle zerâyı özel anlamda kullandıklarını belirtir. Kitabın birinci alt başlığının ilk kısmı mukakaddime-sedd-i zerâi, hîle-sedd-i zerâi ve vesilelerin haram kılınması-sedd-i zerâi ilişkisi açıklandıktan sonra bitirilmektedir. (s. 75-93)

Zerâanın; vesile, ifdâ ve vesilenin sonucu olmak üzere üç rüknünden bahsedilen ikinci kısımda özellikle vesile hakkında genişçe bilgi verilmektedir. (s. 101-120) Üçüncü kısımda bireysel olarak İslâm hukukçularının sedd-i zerâinin kaynak değeriyle ilgili yaklaşımları aktarıldıktan sonra, sedd-i zerâi-asl, sedd-i zerâi-delil ve sedd-i zerâi-kaide arasındaki ilişki ele alınmıştır. (s. 125-151)

Yazar, kitabın I. bölümünün ikinci alt başlığını ise, İslâm hukukçularının zerâa ile ilgili yapmış oldukları kategorizeye ayırmaktadır. O bu ayrımları zerâanın genel ve özel anlamları bağlamında değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Onun bu bağlamda aktardığı ilk ayırım, Karâfî'nin de yapmış olduğu ayırımdır. Buna göre zerâa üç çeşittir:

1. Engellenmesinin gerekliliği hususunda görüş birliğine varılan zerâa. Bu çeşit vesilelerde halkın zarar görmesi kuvvetle muhtemeldir. Yollarının üzerine kuyu açmanın yasaklanması bu kısımdandır. İslâm hukukçuları halkın zarar görmesinin aşikâr olduğu bu davranışın yasaklanması hususunda genel kanaattedir. Putlarına sövülmesi halinde Allah'a sövecekleri aşikâr olan müşriklerin putlarına sövülmesinin yasaklanması da böyledir.

2. Yasaklanmaması hususunda görüş birliğine varılan zerâa. İçki imal edilme ihtimaline binaen üzüm üretiminin yasaklanmaması bu kısımdandır. Zira böyle bir ihtimal ile caiz olan bir işlemin engellenmesi kabul edilemez. Zina endişesiyle evlerin birbirlerine yakın inşa edilmesinin engellenmemesi de bu kabildendir

3. Engellenmesi hususunda ihtilaf edilen zerâa. İslam hukukçuları, faize vesile olur endişesiyle "buyûu'l-âcâl"ın caiz olup olmamasında ihtilaf etmektedir. ⁸Yazar, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'in bu çeşit işlemi caiz görmediğini, İmam Şâfi'nin ise akitlerde zahire itibar ettiği için caiz gördüğünü aktarmaktadır. (s. 181)

Yazarın bu kısımda değindiği diğer bir taksimat İbn Kayyım'ın yapmış olduğu taksimattır. İbn Kayyım başlangıçta zerâyı, özü itibarıyla ve doğrudan mefsedeye götü-

⁶ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 2013), 2: 57.

⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, Çev. Mehmet Erdoğan, 4. Baskı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 4:198.

⁸ Karâfî, *el-Furûk*, 2:62-63.

ren zerâ ve özü itibariyle mubah olup dolaylı olarak mefsedete götüren zerâ olmak üzere iki kategoride ele almaktadır. İkinci kısımdan olan zerâiyi ise dört kısma ayırmaktadır. Bunlar: doğrudan mefsedete ulaştırın, aslı itibariyle yasak olmamakla birlikte yasağa vasıta kılınan, aslen yasak olmayıp ve kendisiyle mefsedet kastedilmeyen; fakat bununla birlikte çoğunlukla mefsedete götüren ve aslen mefsedet olup, bununla birlikte mubah olan bir fiilin elde edilmesine yol açan vesilelerdir.⁹Zerâanın çeşitlerinden sonra, hükümlerinin detaylı bir şekilde ele alındığı kısımda hukuktaki uygulamalardan örnekler verilerek konu pekiştirilmektedir. (s. 199-241)

Kitabın ikinci ana bölümü sedd-i zerâinin kaynak değeri hakkında olup, konu üç fasıl altında işlenmektedir. Yazar, sedd-i zerâinin hükümlerin istinbat edildiği bir kaynak olduğunu, öncelikle akli açıdan açıklıyor. Akıl bir şeyi mubah kabul ettiğinde, o şeyin vesilelerini de mubah kabul eder. Akıl bir şeyi haram kabul ettiğinde, onun vesilelerini de haram kabul eder. Şayet bunun tersi olursa o zaman akılda noksanlık olacağını söyleyen yazar, İbn Kayyım'ın konuyla ilgili şu tespitini aktarır: *"Kanun koyucu, bir şeyi haram kıldığında, o şeye ulaştırın yolları, vasıtaları ve vesileleri de haram kılar. Bunun amacı o şeyin haramlığını pekiştirmektir. Şayet haram kılınan şeyin vasıtaları serbest bırakılsa, haramlık hükmü eksik kalır. Böylece İnsan tabiatı yasaklanmayan vasıtalara tutunarak haram olan şeye ulaşır. Aynı şekilde tebaasına bir şeyi yasaklayan kralın o şeye götüren yolları da yasaklaması, hastalığı kökten tedavi etmek isteyen bir doktorun o hastalığa ulaştırın yoları da engellemesi gerekmektedir. Aksi halde kral ve doktorun amaçları doğru bir şekilde gerçekleşmemiş olacaktır. Bundan dolayı yasaklanan bir nesnenin vasıtalarının, vesilelerinin de yasaklanması gerekmektedir."*¹⁰

Sedd-i zerâinin kaynak oluşunu Kur'ân'ı Kerim'den ayetlerle destekleyen yazar bu bölümde, sedd-i zerâi delilini konu edinen diğer çalışmalardan farklı bir üslup kullanmıştır. Gerek fıkıh usûlü kitaplarında gerekse de sedd-i zerâi kavramını inceleyen müstakil çalışmalarda, sedd-i zerâinin Kur'ân'ı Kerim'den ayetlerle desteklendiği bölümde ilgili ayetler sıralandıktan sonra her ayetin istişhad yönüne dikkat çekilerek, aynı üslup kullanılmıştır. Yazar, söz konusu çalışmalardan farklı olarak, önce bir başlık oluşturmuş daha sonra başlıkla ilgili ayetleri serdederek istişhad yönlerine dikkat çekmiştir. Ayrıca kitabın bu bölümü, sedd-i zerâinin kaynak değerine dayanak olabilecek pek çok ayetin yorumlanıp aktarılması yönüyle dikkat çekmektedir. (s. 339-396)

⁹ İbn Kayyım, *İlâmu'l-Muvakîn*, 3:106.

¹⁰ İbn Kayyım, *İlâmu'l-Muvakîn*, 3:105.

Sedd-i zerâinin delil oluşunu Sünnetten dayanaklarla destekleyen yazar, yukarıdaki özgün üslubunu bu kısımda da devam ettirmiştir. Söz gelimi, “*şüpheli şeylerin terk edilmesinde sedd-i zerâi*” başlığı altında ilgili hadisler zikredildikten sonra istihsad yönlerine dikkat çekilmiştir. Sedd-i zerâinin kaynak değeri hususunda, ictihadla ilgili sedd-i zerâi uygulamaları ve sahabenin sedd-i zerâi bağlamındaki uygulamaları aktararak mevzu bahis olan kısım sonlandırılmıştır. (s. 399, ---)Akli, nakli ve sahabe uygulamalarından, sedd-i zerâinin delil oluşuna dayanak olabilecek pek çok örneği kapsamı açısından öne çıkan kitabın bu kısmı, ilgili alanda araştırma yapacak olanlara geniş imkânlar sunmaktadır. Aynı şekilde, yazarın bu bölümdeki özgün üslubu, ilgili alanda araştırma yapacaklara yol gösterecek niteliktedir.

Kitabın ikinci ana bölümünün ikinci faslında dört fıkıh ekolünün sedd-i zerâi deliline yaklaşımına ayıran yazar, söz konusu ekollerden önce, sahabe ve tabiînin yaklaşımlarına dikkat çekmiştir. Daha sonra sırasıyla Mâlikîlerin, Hanbelîlerin, Hanefîlerin ve Şafiîlerin yaklaşımlarına değinmiştir. (s. 605-615)

Mâlikîlerinsedd-i zerâi delilini hem teoride hem de pratikte kullandıkları ifade edilerek, söz konusu delilemüstakil bir kaynak olarak çok başvurulan mezhebin, Mâlikî mezhebi olduğu belirtilmiştir. Yazar, Mâlikîlerinsedd-i zerâiyi çokça kullanmalarını, Mâlikî usul kaynaklarından biri olana maslahat kavramına bağlar. Bu bağlamda o, sedd-i zerâinin maslahat ilkesinin uygulaması olduğunu ifade eder. Mâlikîlerin söz konusu delil bağlamında verdiği hükümlerin örneklerle açıklandığı bu kısımda, “faize vesile olan akitlerin yasaklanması” en başat zerâi uygulaması olarak sunulmuştur. Mâlikîlerin, sedd-i zerâi gereğince verdikleri bazı hükümler, “Mâlikîlerinsedd-i zerâi ile amel etmede aşırıya kaçmaları” başlığı altında işlenmiştir. Söz gelimi “Şevval ayında altı gün oruç tutmanın, cemaat tarafından farz olarak algılanmaya vesile olması ihtimaline binaen mekruh sayılması” bu kabildendir. (s. 615-639)

Hanbelîlerin, sedd-i zerâiyimetodolojilerinde bir delil olarak kullandıkları, uygulamada pek çok meseleye onu tatbik ettikleri belirtilmiştir. Mâlikîlerde olduğu gibi “faize götüren akitlerin yasaklanması” Hanbelîlerin de sedd-i zerâi delilini işlettikleri alanın başında gelmektedir. Bu kısımda ayrıca Hanbelîlerde hîlenin yasaklanmasının alt yapısında, sedd-i zerâi delilinin olduğu vurgulanmıştır. (s. 639-650)

Yazar, Hanefîlerin her ne kadar usûllerinde müstakil bir delil olarak zikretmemiş olsalar da, uygulamada sedd-i zerâiye göre verdikleri hükümlerin olduğunu ifade eder. Ayrıca o, Hanefîlerin delil olarak kullandıkları istihsanın bazı çeşitlerinin sedd-i zerâi uygulamasından başka birşey olmadığını ifade etmektedir. (s. 651) Şafiîlerin, sedd-i

zerâiye, metodolojilerinde bir delil olarak değer atfetmemekle beraber, uygulamada az da olsa ondan istifade ettiklerini belirten yazar, bazı örnekler serdederek görüşünü temellendirmektedir. Dört fıkıh ekolünün sedd-i zerâiye yaklaşımlarını değerlendiren yazar, devamında İbnHazm ve Şafiîler bağlamında söz konusu delile muhalefeti işlemektedir. (s. 673-721)

Sedd-i zerâiye gerekçe olabilecek ihtiyat, şüpheli olanı terk etme ve töhmet vb. unsurlara değinen yazar, bu bölümde bazı zerâi uygulamalarına özel olarak değinmektedir. Son olarak sedd-i zerâinin öneminden bahseden yazar, kitabını sedd-i zerâinin bazı aktüel örneklerini serdederek bitirmektedir. (s. 782)Yazar, sonuç kısmında eserini, “sedd-i zerâi delilini araştıran herkesin istifade edeceği hacimli bir çalışma” olarak nitelendirmektedir. Kanaatimizce de geniş içerik ve anlaşılır bir üsluba sahip olmasıyla ilgili alanda adeta ilmi bir boşluğu doldurmaktadır.